

Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Завідувачка кафедри
 К.В. Петровська
“01” вересня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки здобувачів II рівня вищої освіти

ПП 07 СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ

(назва навчальної дисципліни)

Спеціальність 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності)

Освітньо-професійна програма Соціальна педагогіка
(назва освітньої програми)

Спеціалізація: практична психологія; управління соціальними закладами
(назва спеціалізації)

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
(назва факультету)

Робоча програма “Соціальна робота у сфері паліативної допомоги” для здобувачів вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота
(код і назва спеціальності)

Освітньо-професійної програми Соціальна педагогіка

Розробники: А. О. Тургенєва, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти, кандидат педагогічних наук

Робочу програму погоджено проектною групою освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка» та схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти

від “01” вересня 2020 року (протокол № 2)

Завідувачка кафедри
соціальної роботи та інклюзивної освіти

підпис

(К.В.Петровська)
прізвище та ініціали

Гарант освітньо-професійної програми
«Соціальна педагогіка»

підпис

(О.І.Гуренко)
прізвище та ініціали

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <u>23 Соціальна робота</u> (шифр і назва)	Обов'язкова	
	Спеціальність <u>231 Соціальна робота</u> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Освітньо-професійна програма: <u>Соціальна педагогіка</u>	Рік підготовки	
Змістових модулів – 6		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
Мова навчання: українська		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3	Освітній ступінь: <u>магістр</u>	Лекції	
		18 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		20 год.	4 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		52 год.	82 год.
		Індивідуальні завдання:	
		8 год.	
Вид контролю:			
залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 38/52 (42/58%)

для заочної форми навчання – 8/82 (9/91%)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни “Соціальна робота у сфері паліативної допомоги” є сформувати мотиваційну, когнітивну та операційну складові готовності здобувачів вищої освіти до реалізації соціальної роботи з особливими групами отримувачів послуг.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Соціальна робота у сфері паліативної допомоги” є ознайомлення з нормативно-правовою базою, що регулює соціальну роботу у сфері паліативної допомоги, висвітлення особливостей соціальної роботи у медичній сфері, розкриття змісту соціальної роботи з паліативними клієнтами, формування у здобувачів вищої освіти готовності до застосування на практиці методів та технологій соціальної роботи зі спеціальними групами клієнтів.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Програмні компетентності	Компетенції	Результати навчання
1.	ЗК-7	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.	ПРН-6 Самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для професійного зростання, опанувати її, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості.
2.	СК-9	Здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців.	ПРН-17 Самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з широким колом людей, представниками різних спільнот і організацій, аргументувати, переконувати, вести конструктивні переговори, результативні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги

Етимологічний аналіз та визначення поняття «паліативна допомога». Міжсекторальна суспільна співпраця як організаційний механізм державного управління паліативною та хоспісною допомогою у середньовічному суспільстві. Історична ретроспектива аспектів паліативної та хоспісної допомоги за часів Київської Русі. Становлення та розвиток паліативної допомоги в Україні.

Тема 2. Хоспісно-паліативна допомога: соціальні аспекти

Визначення і принципи хоспісної допомоги. Моделі діяльності хоспісів. Зміст діяльності соціальних працівників у хоспісах.

Досвід країн Північної Америки з надання паліативної допомоги. Сутнісна характеристика паліативної та хоспісної допомоги і принципи її надання в країнах Західної Європи.

Професійні ризики соціальної роботи у хоспісних програмах.

Тема 3. Законодавче забезпечення у сфері паліативної допомоги

Загальна характеристика правового забезпечення галузі паліативної допомоги в Україні. Міжнародно-правові стандарти у сфері надання паліативної допомоги. Організаційно-правові засади створення і функціонування закладів (відділень), у яких надається паліативна допомога.

Правовий статус особи, якій надається паліативна допомога в Україні. Паліативна допомога в нормативних документах в розрізі нозологічних напрямів (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, онкологія). Регулювання лікарських засобів, що застосовуються в паліативній допомозі.

Тема 4. Особливості соціальної роботи з паліативними клієнтами

Медико-соціальні та психологічні питання клієнтів паліативних установ. Моделі та принципи надання допомоги паліативним хворим.

Поширення соціальних хвороб як наслідок акультурації українського суспільства. Технології соціальної роботи із особами, хворими на інфекційні хвороби.

Методи збору, аналізу й оцінки соціально-медичної інформації про клієнтів.

Тема 5. Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги

Особливості дитячого хоспісу. Характеристика соціально-психологічного портрету дитини, яка перебуває на довготривалому лікуванні, та невиліковно хворої дитини. Характеристика напрямків соціальної роботи у цій установі. Визначення специфіки підтримки дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні. Основні потреби дитини та її найближчого оточення. Особливості організації дозвілля дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні. Лікарняні дозвіллієві програми.

Тема 6. Етико-ціннісне регулювання у системі охорони здоров'я

Професійно-етичні системи та кодекс у медицині, їх суть та основні компоненти. Формування ціннісно-моральної свідомості соціального працівника в умовах впливу різних професійно-етичних систем. Особиста відповідальність та компетентність соціального працівника. Підготовка соціального працівника до здоров'язбережувальної діяльності (модель здоров'язбережувальної діяльності соціального працівника; модель соціального працівника готового до здоров'язбережувальної діяльності).

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	л		п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Тема 1. Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги												
1.1. Становлення та розвиток паліативної допомоги в світі та в Україні	8	2	-			6	8	2	-			6
1.2. Історична генеза організаційного механізму державного управління паліативною та хоспісною допомогою	7	-	2			5	7	-	-			7
Разом за тему 1	15	2	2			11	15	2	-			13
Тема 2. Хоспісно-паліативна допомога: соціальні аспекти												
2.1. Соціальна робота у хоспісно-паліативних програмах допомоги	8	4	-			4	8	2	-			6
2.2. Зарубіжний досвід соціальної роботи з клієнтами паліативних та хоспісних відділень	7	-	2			5	7	-	-			7
Разом за тему 2	15	4	2			9	15	2	-			13
Тема 3. Законодавче забезпечення у сфері паліативної допомоги												
3.1.-3.2. Правове регулювання паліативної допомоги. Організаційно-правове функціонування хоспісів	15	4	4			7	15	-	2			13
Разом за тему 3	15	4	4			7	15	-	2			13
Тема 4. Особливості соціальної роботи з паліативними клієнтами												
4.1. Соціальна робота з особами, які перебувають на довготривалому лікуванні, зокрема невиліковно хворих	8	2	-			6	8	-	-			8
4.2. Організація паліативної допомоги хворим із інфекційними захворюваннями	7	-	4			3	7	-	2			5

5. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	<i>«Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги»</i>	2	2
1.	Становлення та розвиток паліативної допомоги в світі та в Україні 1. Етимологічний аналіз та визначення поняття «паліативна допомога». 2. Паліативна допомога в історичній ретроспективі. 3. Становлення та розвиток паліативної допомоги в Україні.	2	2
2.	<i>«Хоспісно-паліативна допомога: соціальні аспекти»</i>	4	2
1.	Соціальна робота у хоспісно-паліативних програмах допомоги 1. Визначення і принципи хоспісної допомоги. 2. Моделі діяльності хоспісів. 3. Зміст діяльності соціальних працівників у хоспісах.	4	2
3.	<i>«Законодавче забезпечення у сфері паліативної допомоги»</i>	4	-
1.	Правове регулювання паліативної допомоги. Організаційно-правове функціонування хоспісів 1. Загальна характеристика правового забезпечення галузі паліативної допомоги в Україні. 2. Міжнародно-правові стандарти у сфері надання паліативної допомоги. 3. Організаційно-правові засади створення і функціонування закладів (відділень), у яких надається паліативна допомога. 4. Правовий статус особи, якій надається паліативна допомога в Україні.	4	-
4.	<i>«Особливості соціальної роботи з паліативними клієнтами»</i>	2	-
1.	Соціальна робота з особами, які перебувають на довготривалому лікуванні, зокрема невиліковно хворих 1. Медико-соціальні та психологічні питання клієнтів паліативних установ. 2. Моделі та принципи надання допомоги паліативним хворим.	2	-
5.	<i>«Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги»</i>	4	-
1.	Дитяча паліативна допомога 1. Особливості дитячого хоспісу. 2. Характеристика соціально-психологічного портрету дитини, яка перебуває на довготривалому лікуванні, та невиліковно хворої дитини. 3. Характеристика напрямків соціальної роботи в установі.	4	-
6.	<i>«Етико-ціннісне регулювання у системі охорони здоров'я»</i>	2	-
1.	Морально-етичні аспекти діяльності соціального працівника в медичній сфері 1. Професійно-етичні системи та кодекс у медицині, їх суть та основні компоненти. 2. Формування ціннісно-моральної свідомості соціального працівника в умовах впливу різних професійно-етичних систем.	2	-
	Усього	18	4

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	«Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги»	2	-
1.	Історична генеза організаційного механізму державного управління паліативною та хоспісною допомогою 1. Міжсекторальна суспільна співпраця як організаційний механізм державного управління паліативною та хоспісною допомогою у середньовічному суспільстві. 2. Історична ретроспектива аспектів паліативної та хоспісної допомоги за часів Київської Русі.	2	-
2.	«Хоспісно-паліативна допомога: соціальні аспекти»	2	-
1.	Зарубіжний досвід соціальної роботи з клієнтами паліативних та хоспісних відділень 1. Досвід країн Північної Америки з надання паліативної допомоги. 2. Сутнісна характеристика паліативної та хоспісної допомоги і принципи її надання в країнах Західної Європи.	2	-
3.	«Законодавче забезпечення у сфері паліативної допомоги»	4	2
1.	Нормативно-правові документи, що стосуються паліативної допомоги в Україні 1. Розрахунок потреби в паліативній допомозі. 2. Паліативна допомога в нормативних документах в розрізі нозологічних напрямів (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, онкологія). 3. Регулювання лікарських засобів, що застосовуються в паліативній допомозі.	4	2
4.	«Особливості соціальної роботи з паліативними клієнтами»	4	2
1.	Організація паліативної допомоги хворим із інфекційними захворюваннями 1. Поширення соціальних хвороб як наслідок акультурації українського суспільства. 2. Технології соціальної роботи із особами, хворими на інфекційні хвороби.	4	2
5.	«Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги»	4	-
1.	Організація дозвілля дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні 1. Визначення специфіки підтримки дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні. 2. Основні потреби дитини та її найближчого оточення. 3. Особливості організації дозвілля дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні. 4. Лікарняні дозвіллієві програми.	4	-
6.	«Етико-ціннісне регулювання у системі охорони здоров'я»	4	-
1.	Деонтологія соціальної роботи, особливості її застосування в медичній сфері 1. Професійна деонтологія. 2. Сутність та зміст професійного обов'язку і боргу соціального працівника. 3. Особиста відповідальність та компетентність соціального працівника.	4	-
	Усього	20	4

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	«Становлення та розвиток соціальної роботи у сфері паліативної допомоги»	11	13
1.	Організація паліативної допомоги в ХХ столітті.	11	13
2.	«Хоспісно-паліативна допомога: соціальні аспекти»	9	13
1.	Професійні ризики соціальної роботи у хоспісних програмах.	9	13
3.	«Законодавче забезпечення у сфері паліативної допомоги»	7	13
1.	Індивідуальне представництво інтересів (поняття, суб'єкти, завдання, різновиди, алгоритм здійснення).	7	13
4.	«Особливості соціальної роботи з паліативними клієнтами»	9	13
1.	Методи збору, аналізу й оцінки соціально-медичної інформації про клієнтів.	9	13
5.	«Робота з дітьми у сфері паліативної допомоги»	7	15
1.	1. Програма «Лікарняні клоуни» (досвід БФ «Доктор Клоун»). 2. Створення анімації, функції арт-терапії. 3. Досвід залучення волонтерів.	7	15
6.	«Етико-ціннісне регулювання у системі охорони здоров'я»	9	15
1.	Підготовка соціального працівника до здоров'язбережувальної діяльності (модель здоров'язбережувальної діяльності соціального працівника; модель соціального працівника готового до здоров'язбережувальної діяльності).	9	15
	Усього	52	82

8. Індивідуальні завдання

1. Підготувати повідомлення «Гуманісти епохи Відродження (Ф. Петрарка, Дж. Бруно, М. Монтень, Е. Роттердамський та ін.) про життя як самозначущу цінність».

Написати есе на тему: «Евтаназія: за чи проти?».

2. Створити презентацію за заданою структурою (обов'язковим є використання діаграм, графіків, схем, фото як зручної форми подання матеріалу для подальшого аналізу).

3. Підібрати відповідно до визначених механізмів правозастосування міжнародні акти.

Механізм контролю	Міжнародний акт
Комітет з прав людини – КПЛ	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права – МПГПП
Комітет з економічних, соціальних і культурних прав – КЕСКП
Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо	

жінок – Комітет ЛВФДЖ	
Комітет з ліквідації расової дискримінації – КЛРД	
Комітет з прав дитини – Комітет ПД	
Африканська комісія з прав людини і народів – АКПЛН	
Європейський суд з прав людини (з Комітетом міністрів) – ЄСПЛ	
Європейський комітет із соціальних прав – ЄКСП	
Міжамериканський суд з прав людини – МСПЛ	

Навести приклади порушень прав людини, враховуючи стандарти, прецеденти й інтерпретації, які цитуються.

Стандарти з прав людини:

– МПЕСКП (ч. 1 ст. 12): Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

КПД (ч. 1 ст. 24): Країни-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я.

– МПГПП (ч. 1 ст. 6): Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

4. Заповнити таблицю «Стадії емоційних реакцій людини на інформацію про смертельний діагноз».

Стадія	Реакція людини	Дії фахівця з підтримки клієнта
Заперечення		
Гнів		
Торги		
Депресія		
Прийняття		

5. Розробити на 1 тиждень план організації дозвілля дитини в межах хоспісу.

6. Визначити основні види компетенцій соціальних працівників у сфері паліативної допомоги.

Підготувати доповідь «Духовність як основа формування особистості соціального працівника, готового до здоров'язбережувальної діяльності».

9. Методи навчання

Словесні: проблемний виклад лекції, бесіда, дискусія, проблемний полілог, мозковий штурм тощо.

Наочні: спостереження, навчальна презентація, навчальні фільми, реклама тощо.

Практичні: практичні вправи, метод проектів, ігрові ситуації, рольова гра, ділова гра, тренінг тощо.

10. Засоби діагностики успішності навчання

Усне індивідуальне та фронтальне опитування, співбесіда, написання рефератів, есе і доповідей, тестування тощо.

11. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне тестування та самостійна робота											Залік	Сума	
Тема 1		Тема 2		Тема 3		Тема 4		Тема 5		Тема 6		50	100
T 1	T 2	T 1	T 2	T 1	T 2	T 1	T 2	T 1	T 2	T 1	T 2		
25		25		25		25		25		25			

Шкала оцінювання: національна та ЄCTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності		Оцінка за національною шкалою
90-100	A	зараховано
78-89	B	
65-77	C	
58-64	D	
50-57	E	
35-49	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Соціальна робота у сфері паліативної допомоги».
2. Навчальні мультимедійні презентації.
3. Навчальні фільми.

13. Рекомендована література

Базова

1. Вороненко Ю. В. Створення системи паліативної та хоспісної допомоги в умовах реформування охорони здоров'я в Україні : медичні та соціальні аспекти / Ю. В. Вороненко, Ю. І. Губський, А. В. Царенко // Наука і практика. Міжвідомчий медичний журнал. – 2014. – № 1 (2). – С. 63–75.

2. Герасимова Н. Світова та вітчизняна практика впровадження паліативної допомоги на дому особам похилого віку : [паліативна допомога на дому невиліковно хворим особам похилого віку з аналізом демографічної ситуації в

розвинутих країнах світу та Україні] / Н. Герасимова // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 7. – С. 43-51.

3. Гончарь М. О. Принципи надання паліативної допомоги дітям / М. О. Гончарь, О. О. Ріга, А. Ю. Пеньков. – Харків : ХНМУ, 2016. – 112 с.

4. Губський Ю. І. Актуальні питання впровадження системи паліативної допомоги та забезпечення прав пацієнтів з обмеженим прогнозом життя в Україні / Ю. І. Губський, А. В. Царенко, О. О. Скорина, В. Г. Сердюк, О. Є. Бобров, О. О. Вольф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://healthrights.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/paliativka.

5. Данко Д. В. Професійний портрет соціального працівника медичного закладу [Електронний ресурс] // Вісник Луганського Національного університету ім. Тараса Шевченка // №5 (240). – 2012. – С. 90-119. – Режим доступу : http://almamater.lnpu.edu.ua/magazines/visnyk/2012/Visnyk_ped_2012_5_2.pdf1

6. Данилюк К. В. PESTL-аналіз сучасного стану державного управління паліативною та хоспісною допомогою в Україні / К. В. Дубич, К. В. Данилюк // Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. Видання. – 2017. – № 5. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1075>

7. Дмитришина Н. А. Проблеми підготовки персоналу закладів паліативної допомоги / Н. А. Дмитришина // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2012. – С. 91-94.

8. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. – 2-ге вид. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.

9. Наказ МОЗ України від 04.06.2020 р. № 1308 «Про порядок надання паліативної допомоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20>

10. Порядок взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковним хворим, затверджений наказом за № 317/353 Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2014 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.06.2014 р. за № 625/25402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0625-14>

11. Семигіна Т. В. Соціальна робота у моделі паліативної допомоги: функції та виклики / Т. В. Семигіна // [Реабілітація та паліативна медицина](#). – 2015. – № 2. – С. 54-58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpm_2015_2_10

Допоміжна

1. Белая книга : стандарты и нормы хосписной и паллиативной помощи в Европе : часть 1 и 2 // Европейский журнал паллиативной помощи. – 2009. – Вып. 6, т. 16. – С. 278-289.

2. Вольф О. О. Основні нормативно-правові засади гуманізації політики щодо невиліковно хворих у світі / О. О. Вольф // Асоціація паліативної та хоспісної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.palliativ.kiev.ua/index.php?item=articles&id=2>

3. Діяльність інституту паліативної та хоспісної медицини щодо удосконалення нормативно-правової бази паліативної та хоспісної медицини в Україні / Губський Ю. І., Бабійчук О. М., Шевчик А. Л. та ін. // Медичне право – 2011. – С. 4-16.

4. Морозова І. О. До питання паліативної допомоги на дому особам похилого віку / І. О. Морозова, В. Г. Журавська // Соціальна політика щодо невиліковно хворих : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15-16 березня 2012 р. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 98-102.

5. Наказ МОЗ України від 03.07.2007 р. за № 368 «Про затвердження Клінічного протоколу надання паліативної допомоги, симптоматичної та патогенетичної терапії хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20070703_368.html

6. Нечитайлова Д. В. Роль благодійних установ у розвитку системи паліативної та хоспісної допомоги в Україні / Д. В. Нечитайлова // Соціальна політика щодо невиліковно хворих : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15-16 берез. 2012 р. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 103–106.

7. Перший національний конгрес з паліативної допомоги (Ірпінь, 26-27 верес. 2012 р.) / Українська Програма курсу «Соціальна робота в сфері ХіПІ», Ліга сприяння розвитку паліативної та хоспісної допомоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligalife.com.ua /p.pdf>

8. Сандерс С. Поняття про паліативну медичну допомогу, історія розвитку, концепції. Філософські, психологічні, соціальні та етичні аспекти паліативної медицини / С. Сандерс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/magistr/lectures_stud./htm

9. Царенко А. В. Міжнародні підходи щодо розвитку паліативної та хоспісної допомоги / А. В. Царенко // Актуальні питання надання паліативної та хоспісної допомоги в Україні : матеріали Першої наук.-практ. конф. ; за ред. Ю. В. Вороненка, Ю. І. Губського. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 168-176.

13. Інформаційні ресурси

1. Бібліотека БДПУ <http://edu.bdpu.org>
2. сайт БДПУ <http://bdpu.org>
3. медіатека ФДССО.